

AZ ÉLETBŐL.

GYŰJTÉ

KRISZTINKOVICH EDE.

GYŐR, 1871.

NYOMATOTT CZÉH SÁNDORNÁL.

„De néked élni kell óh! hon,
S örökké, mint tavasz, virulni, –
Ah, – mert omladékidon
Reszketve fognék szétomolni
Hazám! Hazám!”

Kölcsei.

„A viharos korszak zálogul szolgál annak bebizonyítására, – hogy a magyar magát amúgy könnyedén eltipor-
tatni nem engedi; – s midőn az alkotmányos élet jogbiz-
tosító fáklyája Európa szerte kialudt, s a nemzetek fölébe
örök éj látszók borulni, – midőn más országokban XI.
Lajosok, II. Jakabok, katolikus Ferdinándok uralkodtak, –
a magyar nemzet csak önalkotta törvényeknek engedelm-
kedett, – s midőn szabadságai ellen nyílt erőszak lépett
fel: – ott állott a magyar e fekete éj sötét birodalmában,
balkezében tartva feldúlt alkotmányának romjait, jobb-
jában pedig az igazság s nemzetjog szentséges kardját.

Örökös küzdelemben látunk itt egy nemzetet, mely el-
len a sötét századok éjszelleme, s a kaján sors romangyala
szövetkezett egybe.

Közel állott már sírjához a szabadság fosztott nemzet,
– de még sírja szélén sem esett kétségbe, – még itt is
óriási elszántsággal küzdött a sírásók rideg kezei ellen.”

„Lehet, hogy a világ-béke napjaiban csodálni fogják
az emberek a véres fegyvereket, melyekkel hajdan a nemze-
tek öldösék egymást; – – – Az emberiség bölcső-
jéből nem rég szabadult ki, – a nemzetek még nem kö-
ték meg egymással a testvérszeretetet szent szövetségét!

Töredék.

Blanc L. után.

A testvériség elve nyilvánult a „hegypárt” bölcseinek szózataiban, – eltűnt a forradalom viharai alatt; – ma meszsze a távoly homálya között, az eszmék országában fel-felvillan? – a nagy szív utánna sóvárg, – már-már meghódítja, megvilágítja az értelem legmagasabb spheráját.

Egy hang emelkedék, oly férfias, oly erős; hogy a 18-ik század zavarát felülmúlta. – Az egész társadalmat magával ragadó árnak váratlan egy ember egyedül ellenáll, – e szegény genfi valamikor kóbor koldus s inas volt. – Halhatatlan, boldogtalan Jean Jacques; midőn faluról falura nyomorában feledve érzelmeit, ábrándjait, tévedezett, s Warrens asszony ajtaja előtt a neki ígért kenyérért remegett, ki jósolhatta volna róla akkor azt, – hogy egykor tollal kezében ékes szavainak vihara elragadja a nagy közönséget, híre Voltairet féltékenységre gerjeszti, s korát kényszerítendi ő s a többi nagy philosophok közt habozni, hogy irata káté lesz, melyből a békés hatalmak erejüket merítik, felkölteni az egész világ árját, s ezen uralkodni.

Mennyire ellenkezik Rousseau mindenben korának szellemével; mérvtelen fölemelé ez az ész, mely különít, – ő meg az érzelemért beszólt, mely vonz s egyesít. – Az egyediség hirdetői között az evangélium szentségétől eltelt

szívében csak a nagy nazarénire gondolt, ki a testvéri szeretetet tanította. – Rousseau isten hívő volt, de nem mint Voltaire az ész érveiből, hanem túláradott érzelemből. Sohasem feledkezett el arról, hogy képzelő tehetsége után élvezett örömei a menny ajándéka. – Elhagyatott szegénységében a genfi tó partjánál boldog volt annak tudatában, hogy ő költő; – elég volt ez, a miért szerelmes lelke háladón az istenhez fohászkodjék. Rousseaut mi sem érdekelte az encyclopedisták philosophiájából, sem D'Alembert skeptikus világossága, – sem Condillac hideg szobra, miben az érzék kelt életet, – sem az életszervek vegyületének systemája, mi által Diderot a gondolat titkát akará magyarázni, – sem azon tan, mit, az atheisták a világnak az embereknek hagytak.

Jean Jacques megtámadá a jövő nevében korának philosophiáját. Ez nem vala kisszerű vállalat; mert a philosophok igen áttörhetlen s félelmes szövetséget képeztek, melyet csak az igenlő érvkülönbözöt választá el, de a tagadó, avagy semmitő inkább szilárdítá. Ők uralgtak a könyvek, szónoklatok, színművek, s költészet által, szóval az értelmiség után a közvéleményen.

Befolyásuk megtörése végett megkelle támadnia a tudományt, az irodalmat. – Rousseau megkísérlő, s az első „Discours”ja határozott sorsa felett. – Értekezletében nem küzdött külön egyes philosoph vagy systema ellen, támadá; sait hallatlan bátorsággal általánosítván, az értelmiségnek, még a közvélemény trónja előtt is, nyílt sisakkal oda dobta a harczot, merész volt számon kérni tőle, mi okból s miként gyakorolja hatalmát? a tudományoknak ellenvető, hogy eddig csak a hazugság terjesztői voltak, a művészeteknek, hogy az erkölcsiséget megrontották, s csak dagályos üres beszédek által nyerek a, de illetéktelen tiszteletet; – ós heve magas emelkedésében jogtalanak tartva a szellem aristocratiáját, megdicséző a népnek nehezitelését azon az

emberek közti különbözet felett, melyet az ész kitüntetése, s az erkölcs megvetése okozott.

Iszonyú lázadás tört ki a tudományok köztársaságában.

Rousseau ezt reménylte, mert a tudományok s művészetek ellen szórt átka merész, de fényes számításán alapult, s még erősebben kelt ki „Lettre à d'Alembert sur les spectacles” művében. Mindenki e váratlan paradoxszal foglalkozott, – a philosophok érezték, hogy birodalmuk szívében van találva, s elszántan készültek ledörögni Rousseaut. – A hadizenet megtörtént, Jean Jacques elfogadta, és az egyediség philosophiájának a testvériségét állítja szembe. – Ő vala az újkori társadalom eszmeinek előhirdetője, – ez volt szerencsétlensége, s dicső hírneve.

A képzelő-tehetség soha ragyogóbb, s élénkebb színekkel nem tükrözi vissza azon igazságokat, melyek a szétzilált társalom erkölcsi kötelekeit alkotják. – Jean Jacques kora philosophjainak bírójává, a szegény savoyi vicárt teszi, mint Socrates kedves tanítványát a Sumium hegyfokára, akként állítja őt a havasok vidékén egy magaslatra, hol a nyári hajnalfakadásnál Húsz János keresztényi ihlettségével Plató komoly ékes-szólását egyesíti ajkára adott szavaiban. Nem egyedül a büszke ész tekintélyére hivatkozik, – Jean Jacques kényszeríti a bölcselkedő századot meghajolni az érzelem hatalma előtt; – érzem, – mondja – hogy a külhatást összehasonlító képesség bennem gyökeredzik: tehát nem vagyok rabja a külvilágnak. – Azon báj, mely a nagy mindenség szemléletén elvarázsol, érezteti velem jelenlétét a mindezek láthatlan intézőjének: kell tehát ezen felfoghatlan lényt, kitől a lőt törvényei függenek, elismernem, tisztelnem. – Érzem, hogy a tevékenység eleme bennem lakozik, és meggondolva akarok: tehát szabad lény vagyok. – Ha személyes érdekeim volnának egyedül tetteim eszközlői, könybe lábbadnának-e szemeim egy idegen szerencsétlenségén, – és eltelném-e csudálkozással a századok hősei nagy

tettein? – nem, s ezt érzem: tehát életem nem kizárólag az enyim, hanem, az emberiségé; – Mít árthatnak e magasztosságom erélyének valamennyi elménczkedő érveitek?

Mit használ nektek, ha elhallgattatok? ha lelkem mélyében a megnémított, de elnyomhatlan szózat ismét felemelkedik. – Ti érveitekkel engem leszavazni igyekeztek, – ön meggyőződni akarok. – Ti lelkemre kívántok hatni, – meglássuk lesz-e hatalmatok szívemen?

Ez a Jó lelkész”, – ez Jean Jacques; – ki czélul tűzé a szétomlásnak induló társadalomban az észnek, mely az egyes részeket elkülöníti, tisztelete helyett az érzelem egélyét, mely alkot, s fentart, felállítani.

Nem viszhangja-e minden egyes fogalom, mely együtt Rousseau vallását képezi, az egység, a testvériség magasztos s költői tanainak?;

Ha például ő az istent hívé, azt nem mint Voltaire, az alkotás logikaibb megfejtése kívánalmából tévé, – hanem azon szükségből, hogy a gyengék, s elnyomorottak oltalmazót leljenek, oly oltalmazót, ki előbb utóbb helyre állítandja az egyensúlyt, s kinek igazsága a legjobb biztosíték az elnyomás örökké tartása ellen. – Diderot, s később Clotz Anacharsis a fanaticusok iránti gyűlöletből atheismusra sülyedtek; – ő inkább magát az istent megtagadná, hogy sem kegyetlennek vallja, – s nem akarta a föld zsarnokai uralkodó példányaként feltüntetni. – Vagy a zsarnokság fogalma a gondviseléssel ugyanazonos? – mert az istenség fogalmával soká eltorzítva visszaélték, – mert a setét századok hittanai merik az istent erőszakos, bosszúálló, s kibékíthetlennel elnevezni, – mert hallatlan kevélységben a zsarnokság bitorlott fényét az isteni világosság visszavisszavetésének, ős bűnnel terhelt rendeleteit az isteni parancsok viszhangjainak állítani nem irtóztak, – s isten tagadás nélkül már az istent nem is leheté másként képzelni, mint e bakók azt vallották. – E gondolatok vezérlők Rousseaut,

midőn „Emilt” írta, – s később Robespierret, midőn a legfőbb lény ünnepeét alkotá. Mindketten bajnoki a gyengéket óvó, s a szerencsétleneket az ínség, s nyomortól mentő erős s igazgató hatalomnak; – a „Contrat social” írója, s tanítványa el nem téveszték azt, hogy a társalom alapja hittanuk, – meglévén győződve, hogy az atheismus az anarchia fel-tételezője, mely jóvá hagyja a zavart az emberek között.

Még egy vonást rajzunkhoz: – Jean Jacques daczára azon benső ihlettségének, melylyel az evangélium őt meghatá, mégis nyilatkozó istent nem hitt, ő Deista volt. – Azonban e hite az egység feletti tanán, úgy a hitvallások különbözete miatti fájdalomán alapult. – „Mióta a népek – mondja „Emil”-jében – azon gondolatra jöttek, hogy az istent beszéltetik, mindegyik azt mondatja vele mit maga akar, – ha egyedül arra hallgatnak, mit az isten az emberi szivekhez intéz, akkor nem leend több, csak egy valás a földön.”

Ezek Bousseau törekvései, – ez bölcselmi küldetése. – Századában nem volt egyéb, mint képviselője századunk második felének. – Vágygyal olvasák könyveit, dicsérek, de az általa kijelelt ösvényen haladni vonakodtak. „Új Heloise”ja elbájoló az ifjakat, s a nőket, – „Emil” tanítója szavára ha meg is változtak a házi szokások, s nem egy kisedd köszönhető Rousseauanak, hogy édes anyja teje táplálá őt, – de Jean Jacques mind addig más győzelmet nem vívhatott ki, mig művei „a közjólét bizottság” asztalán nem fénylenek.

Ez okból örömtelen volt élete, s lelke oly gyötrő lázban sínlődött, mi Pascal állapotára emlékeztet; – Majd magányába visszavonultan majd Frankhonból, s Genfből – hazáiból – számúzve, majd Parisnak lármás elhagyottságában tévelyegve, örmény ruházatjárói felismerő tisztelői elől el-eltűnt, telve bizalmatlan bús komorságával, – Rousseau dicsősége egyedüliségében sorvadott, s napról napra haldoklott. – A parlamenttől istentagadónak tartva, vallás-

talán philosophnak csúfoltatva, a felső háztól bebörtönöztesre elitelve,. Sorbonnetól elkárhoztatva, a párisi érsek által, kit „réponse” -jával agyon sújtott, bevádolva, – Voltaire többször ismételt bántál mainak kitéve, kin magát akként boszulá meg, hogy szobrára aláírt, – vigasztalhatlan a miatt, hogy Diderot barátságát elveszte, és általa tán még a „vallományok”-ban rágalmaztatva is: – Jean Jacques ritka ingerlékenysége, s határtalan önérzetében a szenvedés minden keservét átérezé.

És ha ő e miatt „néha hibáztatható, – ha a szenvedett, vagy rettegett igaztalanságok következtében igaztalan; – olvassátok halhatlan műveit, s béküljetek ki szenvedései által, melyek lángeszének csak mégdicsóltései.

Egy munkás eszméi.

Minden kornak megvolt saját uralkodó eszméje:

Volt kora a tekintély eszméjének, midőn t. i. IV. Henrik római császár 1077. január 25-től 28-ig a Canossai vár udvarában mezítláb vezeklett addig, míg VII. Gergely pápa a vár termeiben Mathild örgrófnővel kéjelgett.

Uralkodott az egyéniség eszméje, – midőn V. Károly, a föld egyik leghatalmasabb császára, jónak látta a homályból eredő exkommunikált barátot „honorabili nostro dilecto devoti doctori Martino Luther Augustiniani Ordinis” „becsületes kedves ájtatos tudor Luther Mártonnak az ágostai rendből” – címezni; – és midőn e barát VIII. Henrik angol királyt, ki az ész hatalmát tekintélyével akará elnémítani, s e felfuvalkodottságában a „babiloni fogság” ellen tollat fogott e szavakkal: „mentiris rex stolide et sacrilege” – „hazudol buta és szentségtörő király” – rendre utasítá.

Mi a testvériség elvének, – az örök igazság eszméjének hódolunk;

S üdvözljük az emberiség fejlődését, mely az újabb korban a hűbér sötét árnyait eloszlatá.

Törekvésünk: az önmagunkban rejlő erőknek ok s cél-szerű felhasználásával működtetni ama tényezőket, melyek önbizalomra ébresztenek, ereinket izmosítják, érdekeinket egyesítik, az összhangzatot létesítik.

Óhajtunk békében dolgozni.

A nép küzdelmeinek végczélja az örök igazságoknak diadalra jutása; – ezek alapítják az egyéni s állami szabadságot.

Eszközeink: minden erkölcsi erélylyel hatni a lélekismeret felébredésére, – terjeszteni a népoktatást, lerombolni a faj, nemzetiség, vallás, s osztály előítéleteit, a katonai szellemet, – oda munkálkodni, hogy eltöröltessenek az állandó hadseregek, mert ezek szülik a katonai egyeduralmat, mely megfosztja a népet a legéletrevalóbb szabadságától, minthogy roppant hadseregét csak a munkás kezek elvonásával zsarnoki központosítás által tarthatja fen.

A béke uralma, mint a műveltség legmagasabb emelkedése után sóvárog az emberiség, – minden egyesnek kebele érzi, és fogékony a fejlődő műveltségre, mely lényeges feltétele az örök békének, – és az örök béke a mint egyesek érdekeit a szabadságban öszhangzatossá fejleszti, ép úgy a népek érdekeit a democrat szövetség szabad érintkezéseiben legjobban biztosítja.

Mert a szabadság barátjainak szövetsége a legtartósabb.

Jelszavunk: szabadság, egyenlőség, testvériség.

Ezt megvédjük, és fentartjuk.

Megvagyunk győződve, hogy ez elvek nélkül jog nem létezhetik.

B é k é t és munkát akarunk.

Békét, mert:

Megvagyunk győződve, hogy nézetkülönbséget ököllel és bottal elintézni eszes embernek méltatlan és nemtelen cselekedet.

A mi pedig egyesnek méltatlan s nemtelen ténye, az marad az, ha százezerek cselekszik is.

És ha saját nézetkülönbségéért ököllel vagy bottal sikra szállni nemtelen s méltatlan cselekmény, minél inkább az, ha valaki egy harmadik felhívására teszi ezt, hogy en-

nek kedvéért oly embert is megöl, ki neki mi rosszat sem tett.

Megvagyunk győződve, hogy ha az utcán két ember verekedik, minden művelt egyén elfordul tőlök, s nem jut neki eszébe megcsudálni a győztest, – miért csudálnék tehát a százezerek által önkénytelen vívott harcznak győztesét?

Őrültnek vagy káromlónak hívnók azt, ki öklözése előtt az Isten segélyéért esedeznék; – és valóban legyen bár mily nagy a verekedők – vagy ha tetszik, a harcolók – száma, – egyenlő az a véghetlen jóságú Isten előtt; – ne szóljatok tehát a hadak Istenéről, ha káromlás segélyül hívni a veszekedők Istenét;

Megvagyunk győződve, hogy nem lehet jogos törvény az, mely az embert ölni, tulajdonát fosztogatni, rombolni, elégetni fölszabadítaná.

Megvagyunk győződve, hogy a dicsőség, és becsület eszméjét ily természetű cselekvényekkel egybekötni nem más, mint szomorú erkölcsi tévedés, mely megrontja, bűnössé teszi az ember lelkiismeretét.

Szerintünk a háború nem egyéb tömeges gyilkolásnál, gyújtogatás, fosztogatás, és rombolásnál, – és az áldicsőség, mi hozzá csatolva van, az ökljog apotheosisa.

Elég ideig rombolt már, s irtotta a nemzedékeket, siránkoztatta az anyákat, – és törte szét a munka eszközeit.

A háború minden zsarnokság táplálója.

Tekintetbe véve, hogy elvileg és jogilag az ember élete sérthetetlen, s az egyedül a szabadságban, mint az összhangot és társadalmi jólét forrásában létezhet.

És csak is ez az egyedüli dicsőség;

Ez indokból óvásunkat nyilvánítjuk bár mely háború ellen, – mert az az emberiség ostora.

Hiszszük, és reményjük, hogy szavaink minden műveit és szabad egyén kebelében viszhangra találunk.

A nép óhaja hatalom, – és a béke uralmát megteremti.

Kétségtelen, hogy a háború legfőképp a munkás osztályt sújtja, mert nem csak megfosztja öt kenyérkeresete eszközeitől, hanem még vérét is ontja.

Európa színe megváltozott, – a jog romokba dőlve hallgat, – csak erő létezik.

E romok között keressük a békét.

A békét a felvilágosultsággal és igazsággal.

Harcz van mindenütt, lappangó, vagy nyílt, – ez uralkodik az igazság romjain.

Őseink által betemetett örvények ismét megnyíltak, – és az ember az ököljog martaléka.

A béke munkájában egyesülnünk kell.

A háború, a szegényedés fő oka, a közjólét súly egyénének átkos megzavarója.

A fegyveres béke: megsibbasztja a termelő erőt, a munka körét átirányban fejleszti, a termelvényt a harcz esélyei alá veti.

Életszükségünk: a béke.

Tiszteletünk tárgya: a munka, és a munka által szerzett tulajdon szentsége.

Munkát akarunk.

Drakó a henyéséget halállal büntetné.

Mi a henyét közmegvetés tárgyává dobjuk.

A munkás osztály ma már hatalmas politikai tényező, – nézete, hangulata egy a nép fejlődésével, – az állam nyugalalmát, műveltségét, haladását lényegesen érdeklí.

A munka oly tulajdon, mely éppen úgy igényelheti az állam védelmét, és köztiszteletet, mint bár mely más tulajdon, – a ki a munkás kezét megakadályozza, a tulajdont támadja meg.

Megismerjük, hogy az ügyesen alkalmazott haszonvágó magasabb indokú cselekvénykört is eredményezhet, –

azonban mert a munkás osztály egyrészének nyomora nem agyrém, hanem szomorú való, törekednünk kell teljes erővel, hogy a szenvedő részek helyzete elviselhetőbb, enyhébb, a társadalom többi rétegeivel összhangzatosabb legyen, nehogy veszélyessé váljék a nyomor.

Figyelmünkre kell a munkás nép sorsát venni, s nem az önzés finomult vágyainak fényűző élveiben süketen dobzódni, és részvét nélkül a társadalom szenvedő fele mellett elhaladni.

Iparkodjunk a felmerülő hiányokat eltávolítani.

Belátjuk, hogy egy részről a munkaadónak tudatlansága, szűkkeblűsége, közönyössége, erélytelensége, magasabb czólok iránti fogékonytalansága mindég hiúsítólag fog a munkásra hatni, – másrészről meg a munkásnak rend- s gazdálkodásszeretet hiánya, könnyelműsége, erkölcstelensége, kicsapongó részegsége őt menthetlen a legaljasabb nyomorba súlyeszti.

S felfogjuk, hogy e csapásoknak végkiirtása az értelem s erkölcs átalánosításáig ereinket túlhaladja.

De mi amaz eseteket is jelezzük, melyek iránt a társadalomnak folyton kell a munkások érdekében gondoskodni – s ezt követelni fel van jogosítva, mert a munkás osztály a nemzet többségét képezi s ennek helyzete a közrend biztosítására a nemzeti erő és jólét fejlesztésére roppant befolyású.

Ilyenek:

A munkabér aránytalansága; – ezt nézetünk szerint jogosan csak a kereslet ós kínálat szabályozhatja, – és az államnak a munkaár meghatározásába való avatkozását társadalmi oly tévelynek, mely a közgazdaszatnak általán romlót okozhatja tartjuk; – de ugyanekkor a kereslet s kiadat megakadályozását, vagy akadályainak el nem távolítását a közjólét ellen intézett merényletnek nyilvánítjuk.

Továbbá: előrelátható, hogy a kézműipart, kivéve azon kis kört, hol az egyesek szükségleteinek kielégítésére szol-

gálhat, mindinkább leszorítják a gépek; – sa gépek nagy áruk miatt aránylag csak kevesek által levén megszerezhetők, a kézi eszközzel dolgozók meg a géppel nem versenyezhetvén; – ama veszély fenyegethet, hogy az önálló munkás osztály kidől, s helyibök függeteg munkások támadnak.

Ezenkívül a tudomány emelkedése, a közlekedések változó iránya, a találmányok fejlődése a munka nemek oly gyors átalakulásait eredményezi, melyek a legszorgalmasabb egyes munkásokat is a végínséggel sújthatják; – és mert a nyilvános jótékonyaságból élődést az emberiségre nézve mindég aljasnak ismerjük!

Az érintett átmeneti időszakok, míg t. i. a folytonos haladással a munkafelosztás s egyöntetűség a helyes tevékenységet eléri, annyi nehézség leküzdését igénylik, hogy a társadalom előre gondoskodásának minden mozzanatát teljesen kimerítik, – és még fenmarad a módszert feltalálni, hogy az önálló munkás, ki gépet szerezni kellő vagyonnal nem bír, szakmáját képező gépműködésének használásában részeltethessék.

A sikerhez úgy az egyesek, mint az állam erejének józan, együttes és öszhangzatos működését tartjuk legfőbb közvetítőül, – ez indokból az atyáskodó kormányt, mely azt képzeli, hogy ő mindent jobban tud az egyes érdeketeknél, – úgy a tunya kormányt, melynek összes tevékenységét ama közöny jellemzi, hogy „a dolgok saját folyásukban majd kiegészítik magukat,” – egyaránt veszélyesnek nyilatkoztatjuk, – és a kormány magasztos feladatát abban látjuk megoldva, ha e két szélsőség között a való közepet megtalálni elég ügyes.

Magunktól, egyesektől meg elvárjuk, hogy cselekvési körünket az erkölcs, munkaszeretet, szorgalom és művelődésre alapítjuk, – művelődnünk, ismereteinket terjesztenünk kell, hogy a magunkban rejlő erőket felkutathassuk, czélszerűen felhasználhassuk.

És hogy egyeseknek erejét kölcsönösen felismerhessük, tömöríthessük, hogy önbizalomra ébredjünk, érdekeinket egyesítsük, az öszhangzatot létesítsük, – önakaratúlag társasulnunk kell, még pedig szabadon.

Mert a társasulás szabadsága az élet iskolája, mely felvilágosít, az előítéleteket elenyészteti, a gyakorlati életet előmozdítja, a vágyaknak határát kijeleli, az igényeket mérsékli, – és a valósággal az embert *kibékíti*.

E téren kell hangya-szorgalommal működnünk, *ez* ösvénye közboldogságunknak; – azért köszöntsük az úttörőket, kik e szavakkal „ismeret-terjesztés” zászlajukat fellobogtatják, – és a testvériség érzetétől áthatottan vállvetve közös célunk elérésén békében munkálkodjunk.

Magunkról.

A meddig a történet csillaga
Röpíti a múltakba sugarát:
A szem saját kezünkben mindenütt
Saját szívünkre célzó gyilkot lát, –
S ez öngyilkos' kéz hányszor szállá ránk! . . .
Isten csodája, hogy még áll hazánk. –

Petőfi.

Szívben gyuladaz élet, – s annak utolsó ütésén fagy meg.
Mindent előbb érzünk, mint értünk.

A hol a szív, s ész találkozik, – ott születik a kép-
zelet; – e magas röptű sas, hogy új világot alkosson min-
denhatósága. – – –

Az érzelem virága a költészet, – az ész fegyvere az
értelem.

A szív a szépért rajong, – az ész a jót keresi.

Socrates elkárhoztatá, ki a szépet a jótól legelőször
megkülönböztette.

Plato pedig azt tanácsolja, hogy annak, ki a jóra nem
ügyel, ha virágot hint is, töltsünk illatot fejére, – s küld-
jük őt tovább.

Mi – kik az élet tökéletlenségében a haladás törvé-
nyét követve, felismerjük az emberiség fejlődését, s az örök
igazságoknak végdiadalra jutását hirdetjük, – az öszhangzat
létesítését a szépben s jóban keressük.

És ha néha sikertelenek is küzdelmeink, – a tapasztalás
leverő fájdalmai után enyhet keresünk a költészet-

ben, – édes örömmel ragadtatunk el képletein, melyek az erény magasztosságának fogalmával gyönyörködtetnek, melyek a részvét, a szeretet hangján az ember tévedéseit múltékonnyaknak ábrázolják; – és midőn előttünk az élettökély képzete megszületik, az értelem rideg számításával elemez-zük, váljon abban a szeretet s erénynek, a szabadság, egyen-lőség, s testvériség szebb életének érzelmei folynak-e együvé?! – és elenyészik a külvilág által okozott sebek sajkása, szentegyházzá dicsőül börtönünk, ki nem aluszik soha remé-nyünk vég szikrája, – – habár öntudatunk azt súgná is: hogy még a fénylő nap keltét szemeink nem láthatják meg, s a világosság, mi ösvényünkön dereng, nem egyéb, mint a rémletes éj zivataraival borított vérmezőn setét fel-hők közül előtűnő holdnak méla bús világa!

Szavainkat pedig újra, s újra hallatjuk, a miként a szépnek s jónak érzetében feltárt keblünk viszhangjául az értelem ajkainkra hozza azokat.

Ma midőn az erősbbs hatalma minden bevégzett ténny igazol, – sa siker férfiai előtt az egyén – az állam – csak eszköz az önző célok kivitelére; – megcsonkul a jog, és öszveroskad az egyén a reá rótt terhek súlya alatt.

Politika kívánalmának, – állam eszélynék keresztelnek minden jogtiprást;

Ez a lepel, melylyel működésüket fődik.

A „politika” – Guizot szerint – bizonyos keveréke a közönynek s szenvedélynek, a szabad eszméknék és korlá-tolt akaratsnak, mely általános elvekért ábrándozva, sújtja a különböző nézetet, – és egész ösztönnel iparkodik elvének az egyensúlyt a társadalom egyeseinek szétágozó érdekei között fentartani.

E ruganyos értelmezés keretébe azután beilleszthető minden című, u. m. nagy, és kishatalmi, érdek, érzék, za-var, előzékenykedő, dynasticus, cabinet, úrhatnámkodó, veszte-gető, ügyes, hatásos, alattomos, látszatos, napi, esetleges,

rajongó, experimentgáltató, terjeszkedő, magasabb, alacsonyabb, közvetett, rothadt, rövidlátó, tori, conservatív, juste milieu, pecsovicus, közügyes, reactionárius, tételes, személyes, hir vágyó, öszpontosító, hódító sat. „politika” – sőt még az érzelem, béke, nemzeti, gondolkodó, eszményi, közvetlen, egészséges, messzelátó, gyakorlati, whig, kubinszky, haladó, radicalis, szabadelvű, természetes „politika” is megférhet abban.

De – mert elszánt akaratumk megküzdenni a tévtanokkal, szembeszállni az előítéletekkel, s a tudomány segélyével útját egyengetni a valódi fejlődésnek, – mi a sikernek feltétlen hódolói nem vagyunk; – s ezért a politikát a szabad, cselekvés mentelmének nem tekintjük.

És hangot adunk ama megdönthetlen tételünknek, miszerint:

Az ember tevékenysége által foglalja el azon tért, mit számára a természet adományozott, – és szelleme, mert az ész ismeretével lényét felfogni, alkotának, jogainak határait kijelelni képes, – egész öntudattal akar szabad lenni.

A tevékenység egyéni létünk feltétele, az kedvelteti meg a munka gyümölcsét, – ösztöne gerjeszti a szorgalmat, – teszi nélkülözhetlenné a társasulást; – és ebben az érdekek kiegyenlítése megóvjva a személy sérthetlenségét, s a tulajdon szentségét; s kölcsönös érintkezés eredményezi a művelődést, – teremti az értelmet, – fejleszt a tudományt mely az örök igazságok felfedezésére vezérli az embert.

Következve:

Mert saájátságunk a tevékenység, – vágyunk a szabadság, – és mert a társasulás biztosítéka önlétünknek:

Józan észszel a társasulást – az államot csak a közjölét elérése céljából vallhatjuk alakultnak.

Elvitázhatlan folyamánya tehát tételünknek: – hogy csak a közjölét fentartására irányzott politika lehet jogos.

Azonban magának a politikának, – vagy inkább poli-

tikai életnek egyedül és bár minő kül alakja okvetlen még nem feltétele, a közjóiét biztosítékának; – vagyis pusztán a politikai élet alakjainak módosulása az emberiség célját nem képezi, a közjólétet elő nem mozdítja.

Midőn Sylla honszeretete Boniának a szabadságot vissza adni kívánta, – a nép nem tudta, miként éljen vele, mert erénye elsilányult, – Caesar, Tiber, Cajus, Claudius, Nero, Domitian után mindinkább rabbá vált az; – a zsarnok megöli a szabadságot, s a rabszolga csak zsarnoka által dobott morzsán akar tengeni.

Hogy a közjólét eléressék, minden egyesnek érezni kell az e miatti társasulás fentartásának, az állam létezésének szükségét, – minden egyesnek az összhangzat alakítójává, munkássává kell idomulni, – minden egyesnek a társadalom egyedül lehető alapjáról az igazságról, és az állam védeleméről, a jogról, tiszta fogalommal kell bírni.

E tényezők csak a szeretet és erkölcs elvein emelkedhetnek.

Megne rettenjete leánykák lelkeim,
Hogy szeretettel foglalkoznak eszméim!

„Az én szerelmem nem a csalogány,
Kit felkeltett a hajnal szürkület,
Hogy édes ének szóljon ajakán
A nap csókjától rózsás föld felett”.

Petőfi.

Az összhangzat érzelméről, sajátóságáról, mely a természettel legazonosabb, elmélkedem én;

A szeretetről, melynek eszménye az élettökély;

A szeretetről, mely a gyönyör legmagasztosabbika, – a részvét szülője, mi mélyen a szív belsején marad, és

Csak istenit, ha képes érzeni,
Mint egykor Isten érte ő fölötte,
Csillog ki – léte legszebb pálya bére –
„A részvét gyöngye” szívéből szemére.

Garay.

Szeretetről, mely az igazság megismerője, és a jogtisztelet teremtője.

A honszerelemről, melyet a költő szíve lángárjával ekkép ölel:

„Tied vagyok, tied hazám
E szív, e lélek,
Kit szeretnék, ha tégedet
Nem szeretnék?!”

Petőfi.

A honért mindent örömmel áldozni kész szeretetről, mely ha magunk lennénk is az áldozat, a költő e szavaival zárja be vonagló ajkainkat:

„S az őszveroskadó kebel
„Végső imája,
Áldás a honra – Istenem
Áldása rája.

Petőfi.

A szeretetről, mely a testvériség éltetője, – az erkölcs forrása.

Az erkölcsé, – mely az ember örök s elidegeníthetlen jogait tiszteli, – a magán élet teljes függetlenségét, az egyén szabadságát s a tulajdon szentségét biztosítja, – a köztigyek elintézésében mindannyinak részvétét megkívánja, – és az egyes államok kölcsönös viszonyosságát az igazságra és jogra alapítja.

Az erkölcsé, mely előtt megsemmisülnek a sötétség hadai, kik uralmuk martalékául tekintik a tudományt, s azt önkényük eszközeként fékezni, elhomályosítani, meghamisítani törekednek.

Az erkölcsé, mely felébreszti a lelkiismeretet, terjeszti a tudományban a való világosságot, rendszeresíti cselekvé-nyeiben a nyilvánosságot, – s megállapítja a jogok s kö-
telmeknek törvény előtti egyenlőségét.

Az erkölcsé, mely a mennyire az ember gyarlósága engedi, a teljes biztonság érzetében, fokozott tevékenység, magasabb képzettség, emelkedettebb műveltség által jellemzi a nép minden rétegét.

A szeretet s erkölcs tehát a nélkülözhetetlen eleme úgy az egyén mint az állam közjólétének, mert csak e ténye-

zők képesek állandót teremteni, vagyis a szép és jó összhangzatát alakítani.

A történelem tanítja, hogy ugyan azon nép, ugyan azon területen, ugyan annyi élő számban dicsően, boldogul élvezi a jólétet, míg kebelében a szeretet és erkölcs honol; – ellenkezőleg gyalázzal szolgává aljasul, a mint azokat kihamvadni engedi.

Tapasztaljuk, hogy a szeretet s erkölcs hanyatlását irigység, hiúság, tevéketlenség követi, – és a sülyedő nép-nél az ébredő hajlamok változtatván a vágyakat, a mi előbb tisztelete tárgya volt, azt a megvetés gúnyjaival illeti, – a törvényt, mi szabadságát biztosítja, korhadó korlátnak tekint; – tombol az ilyen nép, mint az urától elszabadult rabszolga, – nála az erők az ököljog szolgálivá szegődnek, a hatalom féktelenné válik, és úgy az egyéni, mint a közvagyon egyesek martalékává oszlik.

A nép, mely magán s közéletében szeretni, erkölcsös lenni nem tud, hiában keresi a kormány alakokat, hiában kecsgeteti magát a democratiával, – nem fogja az sehol megtalálni jólétének ösvényét; minden mozzanata egy újabb fejsze vágás saját élete ellen, melyet szeretetlensége és erkölcstelensége által önkezével fokonként – kiirtására – intézni elég botor.

A szeretetlenség és erkölcs romlás kórtüneteteinek összetét kirívón jelezi a fényűzés;

És ezért határozottan állítjuk, – miszerint:

A mely társadalom népének kiváló hajlama a fényűzésre irányú, e hajlamának szükségképeni következménye erkölcsi romlás s szeretetlenség leend. – Ugyanis:

A fényűzés mint az értékes tárgyaknak szükségleten, s hasznosan felüli feláldozása, nem állhatván természetes viszonyban az egyén keresetével, vagyonával, – az ezutáni epekedésben okvetlen megszülemlik a pénzvág, – és A szörnynek minden áron kielégíthetéseért többre becsteltetik

az anyagi vagyon a szellemi erkölcsi javaknál, – felhasználatik minden alkalom és eszköz a pénzszerzésre; – hűtlenség, árulás, feslettség, megvesztegetés, zsarlás többé bűnöknek nem tartatnak; – az ilyen ember elégedetlen saját helyzetével, a másét kigúnyolja, – a szegényebbet megveti, gazdagabbat irigyli, – feldúlva van családi élete, sárba tiporva fetreng miatta a barátság, s szerelem. – E hajlam tehát minden esetre oly rossz s mételyes, hogy általa az államban a fényűzéssel emelkedhető öszves ipar nyeremény elárnyékolatik, – és ez okból minden egyesnek az önfentartásért kötelessége erejéből telhetően elszánt akarattal ellene küzdeni.

Ha a fényűzés sújtja az egyént, igen természetes, sújtja a társadalmat, ennek politikai helyzetét is, – mivel a fényűzés által fokokként múl ki a polgári önérték, férfiaság, az önálló jellem, – és e kimúlással az alkotmány szelleme, ereje, állandósága hanyatlik; – helyette a gyávaság, csúszás-mászás, szolgaság fattyai burjánoznak, melyek örömet meghódolnak az első idegennek, és elég nyomorultak, a győző szeszélyének kegyétől koldus hulladékokat elkönyörögni; – és mit használ az ily csoportnak, ha a győztes a szolgálta-had foglyait vissza is adja, ha ezek emberek nem tudnak lenni. – – – –

A fényűzés legtombolóbb élvei utóbb utóbb megszokottá válván, alacsony, hunynyász, hízelgő rabszolgája lesz az egyén annak, a kitől kegyet nyerni reményi, hogy kéjelgéseit ismét folytathassa; – ily államban megkülönbözik a kormány a kormányzottól, – és a kegy, méltóság, hivatal, fizetés, díjjazás, engedélyek, szabadalmak, kiváltságok, segélyezések osztója oly korlátlan hatalomra jut, hogy bűnös akaratjának végrehajtásánál kegyeltjét mindenkor vak eszközül használhatja.

Ily államban a népképviselőt már eredetileg a választás megvesztegetései által meghamisítva a romlottság csi-

ráját hordja méhében, és aljas személyes haszonért eladja, áruvá teszi a népjogot, népboldogságot.

És ha néha ily államban egyes elbúsult férfiaknak sóhajai szomorúan viszhangzanak is az elmúlt jólét romjai közül, – nyomtalan enyésznek el azok nem sokára a szolgaság szellemének sötét ködében! – és ekkor a legszabadabb alkotmány is bohóc játékká süllyed a nemzet minden osztályának kezében. – – –

Törvényhozásban részvétünk által magunk alkotjuk a törvényeket, melyeknek mi magunk engedelmességek.

Soha el ne feledjük, hogy a midőn az a kis patak, mely szívünk dobbanását hajtja, elapad, – szellemünk is megszűnik folytatni működését; – és öszves tevékenységünk által csak azon mérvben érdemeljük ki a velünk élőknek rokonszenvét, avagy az utókornak háláját, a menyinyiben azokat erkölcsünk tisztaságán, szeretetünk bensőségén alapuló értelmi erőnk a szép és jó öszhangzatának létesítésére, és így a közjólét elérésére kifejtteni képes vala.

Sem az erősbnek öklével ne fenyegessünk tehát, sem a bosszúnak lángpallosát ne villogtassuk önlétünk biztonságáért; – sokkal hatalmasabb erő ezeknél a szeretet és erkölcs, – ez elemek vezéreljék tetteinket, hogy egyéni és állami közjólótunket, a szép és jónak öszhangzatát megte-remthessük; – –

„Ne másokban higyük mint bízánk”
 „Emberiségünkben álljon fönn hazánk!”

Petőfi.

Búvárlatok.

Egyesek nagy gondolatai a könyvnyomtatás feltalálása előtt nem válhattak világ eszmékké, – nem lehettek közös tulajdonai az összes emberiségnek.

Vasvári Pál.

1486-ban Bertold mainzi érsek volt az első, ki az előzetes könyvvizsgát alkalmazta, még pedig Mainzban, azon városban, hol a könyvnyomtatás feltaláltatott, s mely akkor a német értelmiség központja vala.

1501. június 1-én VI. Sándor pápa „inter multipliées” kezdetű bullájában az előzetes vizsgát Mainz, Trier, Köln, és Magdeburg városokban megjelenő irodalmi öszves termékekre kiterjesztetni rendelé.

1515-ben az V. laterani zsinat azt a catholicismus egész területére behozta.

1566-ban V. Pius pápa felállította az „index” tanácsot, – 1587-ben V. Sixtus pápa azt végleg szervezte; – ez áll: a pápa által kijelelt 13 bíbornokból, az úgy nevezett „szentpálota mesteréből, s mindenkor a Dominicanus rendből való titkárból, – egy sereg fürkésző, bemondó, feljelentő mellék személyzettel, a világi s szerzetes papok közül, – alkalmazottjainak vagy theologia- vagy jogtudoroknak, s egyszersmint a szent úgy a világi irodalomban jártasaknak kell lenni.

1616. márczius 5-én az „index tanácsa” következő rendeletet bocsájta ki: „és miután a címzett szenttanácsnak tudomására jött az is, hogy a föld mozgásáról, s a nap állásáról való azon hamis, s az isteni kinyilatkoztatású szentírással mindenkép ellenkező tant, melyet Kopernik Miklós az égi világ forgásáról, és Jobi Astunica Didák tanítanak, és hirdetnek, – sokan elfogadják; – miként ez kitűnik ama bizonyos levélből, melyet egy Karmelita atya e czim . alatt: „Lettera del Rev. Padre Maestro Paolo Antonio Foscarini Carmelitano sopro l'opinione de Pittagorici e del Copernico, della mobilita della terra, e stabilita del sole e il nuovo Pittagorico sistema del mondo, in Napoli per Lazzaro Scoriggio 1615” nyomtatott, melyben e szerzetes atya kimutatni törekedik, hogy a napnak a világ közepén állásáról, és a földnek mozgásáról való említett tan az igazsággal megegyez, s a szentírással nem ellenkezik; – nehogy tehát továbbra hasonló vélemény a catholicus igazság veszélyeztetésére elterjedjen, elhatározza Kopernik Miklóst az égi testek forgásáról művével, és Jobi Astunica Didákot az egyházból kizárni, míg magukat megjobbítják, – Foscarini Pál Antal Karmelitának könyvét pedig mindenkép eltiltani, elkárhoztatni, – úgy szinte valamennyi e tant hirdető könyvet eltiltani, mint jelen rendelettel mindannyit eltilt, és az egyházból kizár.

1634. augusztus 23-án „Dialogo de Galileo Galilei” című munka hasonló megtisztelésben részesült.

1855. augusztus 17-én Austriában kelt concordatum 9-ik pontjára vonatkozva másnap Rauscher bibornok s Bécsi érsek, Viale Prela pápai követ bibornokhoz intézett levelében a censura hasztalanságát leírja, – „1848-ban elég szigorú volt – úgymond – mégis keresztül hatott a szabad szellem. „

1859-ben Abbé Bouix Parisban „traectatus de curia Romana” című munkájában következőket mondja: „az egyház Krisztustól az ő urától kapa azon rendeletet, hogy hozzá

tartozóitól a könyveket eltiltsa, e joga a világnak semmi hatalma által sem raboltathatik el, – még a letett eskük is ellenében hatálykivüliek.”

Az ismertebb írók közül ma „Index” alatt vannak: „Baco, Cartesius, Hugo Gfrotius, Hobbes, Kant, Machiavelli, Bodinus, Hume David, Bentham Jeremiás, Conring Armin, Pufendorf Samu, Karpzov Bencze, Böhmer Just Hennig, Alfieri, Beranger, Heine Henrich, Hugo Victor, Sue Ödön, Dante, Ariosto, Cervantes, Petrarca, Tasso, Lopez de Vega, Dupuy, Volney, M. Reghellini, Pigault, Le Brun, De Potter, I. A. Dulaure s több számtalan.”

E poshadt helyzetben nem sokára betelik a negyedik század, hogy önző czélok kivitelére megrabolták az embert gondolat szabadságától, – hogy e nyomorultságában vele, mint teherhordó marhával, gyapjas birkával, konczot leső kutyával vissza élhessenek, – a tudományt szolgává aljasíták, meghamisítani, kiirtani törekeshnek a bölcselet, történelem, s természetan igazságait, helyettük az előítélet, csalódás, vakhit, babona és kábultság éjjét terjesztik, – hogy a népek szellemi és erkölcsi szegénységben önvédelmük miatti aggodalmukban személyükkel vagyonukkal áldozni készen legyenek, és megfosztva az embernek valódi emelkedettebb érzeteitől – az erkölcs s szeretettől – eszközök maradjanak.

De a butítás e hosszú éjjé csak átmeneti, – és a mint a gondolat szabadságnak egy-egy halvány sugara megvillan, behat a tudatlanság sötétébe, s visszaadja az embert önmagának, kiolthatlan vágyat kelt a szellem fejlődésére, feltárja a tudomány világát, melytől megsemmisül a leigázó sereg, mert az a szabadság nappalán élni nem képes.

Hiában tolják vissza az óramutatót, – az elmúlt idő vissza nem tér.

Emlékezhettek, hogy midőn a nép a hosszas küzdelembe belefáradt, és midőn az ó- s új világ roppant térei

egy óriási koporsót képezének, melyben a haldokló értelem elevenen beerőszakoltaték, – ott emelkedtek Gruttenberg szikla bércei, – a nagyszerű sír mellett, mint emlékkő; – és a halott tanyán bár mily enyészet borult is, de a sírkőről meglehete olvasni, minő temető ez? – úgy álltak mint cziprus lomb a gyászshant fölött!

És ma már a tudomány, mint alap igazságot hirdeti, miszerint a világon minden természetes módon történik, minden hatásnak megvan a maga oka, és minden oknak a maga hatása; – megismeri az ok és hatás szükségképeni törvényét, – s határozottan elvet minden csodát, s bármi természet fölötti dolgokra való képzetet; – tanítja, hogy az anyag, alak, erő elválaszthatlan egy.

Ma már az igazság után törekvő tudomány kizárólag az érzéki tapasztalat, s a tapasztalatból vont gondolkodó következtetés csalhatlan útján halad; – s a midőn az anyag s erő kizárólagos jogosultságát a természet s vegytan-, ásvány- s földtanban ki sem vonja kétségbe, – öntudatosan fejlődik az az életismében (Biologie) és mert, habár itt még sokan kétségítik érvényét, de ellene csak is az életerőt, e szomorú bölcseleti kísérletet, vagy éppen hittani dogmákat hozhatnak fel, evvel biztosítják végdiadalát.

A tudomány az idő morzsolt romokból megfejteti az óvilág nagy titkait, –a lezajlott múltat nyomtalan elveszni nem hagyja.

A tudománynak vannak ugyan még kétségei, melyeket megfejtteni eddig képes nem volt, mert az ember ismeretei még hézagosak, – de a mit tények megdönthetetlen bizonyítanak, azok következéseikben is igazolhatók.

A tudomány nem pattanhat egyszerre elő, mint Minerva a Jupiter agyából. –

Linné természetrendszerében az állatvilág elejére minden további jellemzés nélkül az embert hely ezé, ez előnévvel „sapiens” – eszes, – és Solonnak az Ephesusi

templom bejáratánál arany betűkkel írt szavaival „Nosce te ipsum” (ismerd magadat).

Darvin Károly az állat- és növényfajok eredetéről írt munkájában a természetes kiválás által előidézett -tökéletes-sédéit fajok fenmaradásáról a létért való küzdelemben – értekezett mintegy 12 éve – tudományá emelé a leszármazásitan alap gondolatát.

Darvin előtt Gröthe ugyan 1796-ban már állítá, mi szerint minden szerves lény – így élükön az ember – egy ősalak szerint képződött.

Lamarck 1809-ben e tanról először értekezék, s első tevő azt átgondolt tudományos elméletté.

Darvin fajkeletkezési, kiválási tana maga után vont a emberinem eredetének kutatását.

Huxley tudományos vizsgálatok nyomán kimondta, hogy az ember és a legtökéletesebb majmok (Gorilla csimpánz) közt létező boncztani különbségek kisebbek, mint ezek és az alsóbb majmok között.

Haeckel jeni tanár az emberiség számára, mely eddig gerinczes állapotában Shakespeare, Gröthe, Newton, Franklin és Washingtonban végződék, származási táblát csinált, – és sajátlag picziny, tökéletlen fej nélküli állaton kezdődött, az acraniak primitiv családjából, melynek sem koponyája, sem agya, sem szíve nincs, hanem vére a véredények rendszeres öszvehuzódása által mozgattatik tovább a testben.

Haeckel a fajeredet folyamát az illeszkedés kölcsön hatásának természetes következményeként akarja megfejteti, és a törzsfát így következteti; – a régibb: Monerek (teljesen egyszerű górcsövi nyákrögcsők, alkat s szervezet nélkül, de a melyek táplálkoznak, s oszlás által szaporodnak), váltafélék, váltahalmazok, csillámkák, ázalagok, örvényférgek, ruhanyférgek, zsákférgek, – e nyolcz család átalakulásain jutott az egykori ember milliárd évek alatt a legegyszerűbb szerves öszvetételből a gerinczes állatok legalsóbb fokáig, ez

ősök pedig 13 családra oszlanak u. m. fejtelnek (acraniak) páratlan orrúak, őshalak, kettősen lélekzők, kopolyús két-életűek, farkkal bíró kétéletűek, ősmagzatburkosok, törzs-emlősek, erszényesek, félmajmok, farkasmajmok, embermajmok, majom emberek, s végül emberek. – Az ember szerinte 10 fajra oszlik, ezek közül a fehér ember legkifejlettebb; – még Cuvier csak 3 fajtát ismer, Blumenbach 5-öt Prichard 7-et, Bory de St. Vincent 15-öt, Desmoulins pedig éppen 16-ot.

A szerves élet haladását beismernünk kell; – és a mint Kopernik világrendszere által, melyet Newton erőművileg megalapított, az emberiségnek földközponti világnézlete, azaz ama balga hit, hogy a föld a világ központja, megdöntetett, – úgy Lamark elmélete által, melyet Darwin erőművileg megalapított, az ember központi, t. i. hogy az ember a földi élet központja, s minden arra van teremtve, hogy az embernek szolgáljon, – döntetik meg.

Az öszvehasznító boncztan s fejlődés történet, az ébrény s őslénytan alapján bebizonyítva találja Haeckel, hogy kezdeményes fajok, melyből az élet, így az ember is fejlődött, léteztek, – és úgy látszik, nem zavarja meg őt ama körülmény, hogy például a Protoziák legidősebb képletei a legújabbakig ugyanazon alakúak.

Az őslénytan, a múltnak e csilhatlan tanúja, mely kizárólag a tapasztalat útján halad, ha bár még elszórt adatokat gyűjtött ugyan öszve, – de reménylhető, hogy hiányait be fogja tölteni, – Haeckel állítását támogatja:

Az ember első felléptének idejét szám szerint nem határozhatjuk meg, annyit azonban tudunk, hogy a zsidók családi hagyománya után hirdetett néhány ezer év tekintetbe alig vehető: – ugyanis a zürichi tó alatt és egyéb helyen felfedezett czölöp-építmények a bibliai 6000 esztendőnél néhány ezer évvel régiebbek, – Egyiptomban már 60000 éve értették a tégláégetés mesterségét, – a Mis-

sisippi déltájából vannak koponyák, melyeknek korát 120,000 évre teszik, a Nílus déltájának iszaprétege 125,000 évvel ezelőtti földművelést tanúsít, a kenti barlang csepegőkő-képződményei alatt szerszámokat, s embercsontokat találtak, – és a csepegőkő lerakódásából 210,000 évre következtettek.

Hol található az első adatok az ember létezéséről? – erre csak a geológia adhat biztos, útmutatót, – a geológia föladata a föld réteg szerkezetének kikutatása, a korszakok meghatározása, melyeknek folytában a különböző rétegek alakultak, – a geológia meghatározza a korszakok idejét, s midőn a lerakodmányokban zárt tárgyakat megismerteti, egyúttal kimutatja, hogy a rétegek egyideűleg vagy különböző időkben képződtek-e? A geológia kimutatja ugyan a korszakok egymásra keletkezését, sőt a különbözőknek egyidejűségét is bebizonyíthatja, – de a korszakok tartamának idejét soha sem mérheti meg; – az bizonyos például, hogy a szén-korszak előbbi a homokkő-korszaknál, de egyes korszakok óv millióit soha sem határozhatjuk meg.

Például a siluri szirtek csigáikkal s kagylóikkal tengeri életről tanúskodnak, a devoni szirtek ugyan e korszakhoz tartozván, toboz termő virágtalan növényeket mutatnak, e szirtekben a kőszén-korszak a főszereplő, – a Triás, Jura és Kreta képletekben már lemaradtak a kőszén növényei, tropicus égalji növényeket, továbbá bükk, cser, dió s más fákat, többféle vízi szörnyeket, sőt már a következő kor állataiból is jelenségeket találunk.

Hol találjuk az embert? – e kérdés – úgymond – Yogi ős történelmi bűvár, kitől adatainkat vesszük, – visszahat a harmad korszakra: Paris durva mesze, a svajczi és Fontainebleau környékbeli homokkő csak egy két pont, mely az ember létezéséről látszik tanúskodni, – Anglia déli partjain a norfolki grófságban roppant lerakódások között van egy fekete réteg, melyet tenger mosott ki, itt négy öt fajú elefánt, szarvóru víziló, óriási szarvasok, czetek, delfinek fekszenek betemetve egy ős világi erdő agyagába törzsek,

gyökereket is lehet találni, az állatok a rég kihalt fajhoz tartoznak. Franciaországban St. Rée mellett találtak csontokat, melyekben kőkéstől származott vésetek vannak; – mind a mellett egész bizonynyal nem lehet állítani, hogy a harmad korszakban ember létezett.

Ellenben megdönthetlen, hogy a negyed, vagy áradmány – diluvial – korszakban létezett, mert e korszak rétegei a föld művelésre alkalmasak.

E korszakban Közép-Európa éghajlata más volt, és a szárazföld is más határokkal bírt, jégcsúcsok borították a Kárpátoktól fel éjszoknak, keletnek, és nyugotnak a hegyeket, – a Calais csatorna, Kattegat, a messinai öböl és gibraltári szoros nem létezett, Sahara sivatagja tenger vala, mely a dél- és közép-afrikai embernek és állatoknak Észak-Afrika és Európa-beliékkeli együttes fejlődését megakadályozá.

A jéges iszapban ember-nyomokat lelünk, – London közelén Hoxne mellett rég kihalt állatcsontokkal vegyest embercsontokat találtak, Amiens közelében a Somme völgyben turfa, sárga agyag után görgyületben ép csontvázakat, egész vétagokat, mint az élő állat testében vannak, – San Isidoróban Spanyolországban 30' vastag homok alatt löszrétegben egy egész elefántcsontot, kőeszközöket, kőbaltaikat fedeztek fel.

Dupont megvizsgálta Belgiumban az úgynevezett Hyena-barlangot, és csepegőkőréteg alatt hyena, medve, szarvórru, s elefánt csontjára akadt, az iramgím korszakból kovabaltákat, kovakéseket, kovatűket lelt, – a Neandervölgyi barlangban Düssel mellett ember, barlangi medve, szarvórru, ló, s ökörcsontok fekszenek egymás mellett, felette van egy vékony réteg csepegőkő iramgím és lócsontokkal, melyek szét vannak hasogatva, s a velőtől megfosztja, ezt az emberen kívül egy állat sem tehette; a sorbonnei völgyben, a Lunelli barlangban, a Zürichi tó czölöp-építményeiben mindenütt emberek nyo-

maira akadunk, – Kobenhausenban Messikomer egész hold földeket megforgattat, s nagyterületű czölöp-építmény romokat fedezett fel, melyeket tűz pusztíta el, ezekben a fémnek nyoma sincs, hanem kő- és szarú-eszközök. – Az ember létét ez is igazolja, mert kivüle egy állat sem képes tüzet gerjeszteni.

A kőkor maga három szakaszra oszlik, – az úgynevezett Mammut, iramgím, s csiszolt kőeszközök korszakára.

Siberia átfagyott talajában óriási testeket lelnek, melyek évezredek óta vannak eltemetve, – ha a Léna kiárad, elmos néha egy-egy darab földet, melynek talaja lassankint kienged, s az ős tetemek napfényre kerülnek, – az első mammutot 1779-ben fedezték fel ugyan ott, és 1806-ban ásták ki, ez időközben a jeges medvék egyik lábát elhordták, s a még meglevő húsát majdnem egészen leették.

Csak néhány éve, hogy megtalálták az első ásatagmajmot, – azóta már mintegy húsz faja ismeretes.

A british múzeumban egy rég kihalt fajú bölénygerinczcsontot. őriznek, melybe egy kőbalta van benőve.

Mostanig csak 7 mammutkorbéli emberkoponyát találtak, ebből három van Münchenben, egyiknek eredete bizonytalan, a másik a múzeumban a Kaehreuti barlangból bevonva mészkőréteggel, a harmadik az Engisi barlangból, – továbbá találtak a Düssel-völgyi Neander barlangban, a Cannstadi mészben, az Ederheimi löszben, és az Arno völgyben Florence körül.

Legborzasztóbb a Düssel-völgyi Neander barlangból való, – csontjai szokatlan vastagok, a szemöldívek domborulata majoméhoz hasonló csonttarajú, lapos, alig egy újni széles homlokkal, az egész fő hosszú és keskeny, – a koponya képződése után ítélve, még Ausztrália és Afrika legvadabb s legcsekélyebb fejlődési fokon álló népnél is sokkal alantabbi.

Broca Parisban a XII. századtól a XVIII. századig a palais de justice épület alá temetett koponyáknál tett méreteket, s a 600-800 éves koponyákat egybe hasonlítá az 1780-1824. évig élt emberekéivel, – s úgy találta, hogy még a karolingi korszakból a művelt osztálynál 1426 köbcentiméter az átlag, az utóbbi időkben a közmunkás osztálynál is 1462 köbcentiméter volt az átlagos tartam.

És minthogy a koponya az agyburok üre megfelel mindég a velő tartamának, – az észtehetség is csak e fejlődés viszonyai szerint alakul, s méretei az erömútan követelményeivel megegyeznek.

Ugyanis, ha a külső szemszöglettől a külhalljáratig egyenes vonalat képzelünk, a mi e vonalon felül van, – az a koponya.

Ha a homlokcsonttól a felső álcsonat legkiválóbb pontjáig függélyes vonalt húzunk, és ezt a külső halljárattól az orr ülalapjához vezető vonallal átrnetszük, e két vonal által képzett szög a Kamper-féle arcz-szög, mely gyermeknél 90, felnőtt művelt embernél 85 átlag, 82-87-ig, négernél 70, orangutang, gorillánál 65-67 fok.

A szöghajlás a fejlődésre annyira mérő, hogy míg a gorilla veleje 535 köbcentiméter körülbelül, a művelt emberé 1450–1500-ig terjed.

A koponyát Noel 6 vidékre osztja, az 1-sőt hátulsó alapzónak hívja, ez a kis agyacs, a szaporítás ösztönének helye, – 2-at oldalas alapzónak, a fülek körül, az úgynevezett alacsony, önző, u. m. önfentartás, étel utáni sóvárgás, rombolás ösztönének helye, – 3-ik a hátulsó fejrész az agyacs fölött, a társasulás, gyermekszeretet, ragaszkodás érzeteivel. – 4-ik az örvény vidéke, az önérzet s tetszvágy helye, 5-ik – a felső fejrész az erkölcsök tanyája, – 6-ik a homlok az értelem szerve, s pedig a homlok alja a figyelő, föle a gondolkodó értelemé.

már a szintelen diaphon gázok átlátszósága alapján, mert ezek nem törülnek ki a fehér fénycsomó színes elem sugaraiból egyet sem, nem csak a napot, mely 152 millió kilométerre van tőlünk, s fénysugara 8 perez alatt érkezik hozzánk, veszi vegybontás alá, hanem a végtelenség ama világait is, melyekből ezer és ezer év kell, hogy a másodpercenként több mint 300,000 kilométernyi sebességgel utazó fénysugár földünkre érjen.